

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ, ЯКІ ВИРАЖАЮТЬ ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСОБИ, В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Н. А. Навроцька

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ»

Реферат. У дослідженні мова йдеться про особливості проведення зіставно-порівняльного дослідження семантики дієслів, які виражають психоемоційний стан особи. Матеріалом дослідження є дієслова англійської, німецької, іспанської та української мов, які виражають психоемоційний стан особи. Відсутність зіставно-порівняльних досліджень семантичних особливостей дієслів вищезазначеної семантики і наявність, переважно, описових робіт обумовлює актуальність дослідження семантики дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, на матеріалі неблизькоспоріднених та різноструктурних мов. У статті розкривається один із варіантів зіставно-порівняльного дослідження дієслів, які виражають психоемоційний стан особи.

Ключові слова: методологія, семантика, дієслова, зіставно-порівняльне дослідження, есив, інхоатив, каузатив.

Емоції людини – продукт суспільно-історичного розвитку. Вони відносяться до процесів внутрішньої регуляції поведінки. Через те, що вони є суб'єктивною формою вираження потреб, вони передують діяльності щодо їх задоволення, спонукаючи та спрямовуючи її. Вищий продукт розвитку емоцій людини – стійкі почуття до предметів, які відповідають його вищим потребам. Традиційно лінгвісти узагальнюють емоції та виділяють наступні: страх, радість, сум та гнів. Проте актуальним, особливо при дослідженні дієслів, є виділення наступних десяти фундаментальних емоцій, які були емпірично ідентифіковані та описані Керолом Ізардом [1, с. 84–88]. Це інтерес (наприклад, *цікавитися*; *to interest*; *sich interessieren (für Akk.)*; *interesarse (por)*), радість (*raditi*; *rejoice (in)*; *sich freuen (über/auf Akk.)*; *alegrarse, gozarse*), здивування (*дивуватися*; *to astonish, to surprise, to amaze*; *(ver)wundern, sich wundern (über Akk.)*, *staunen, erstaunen*; *asombrarse, sorprenderse*), горе-страждання (*страждати, горювати*; *to grieve (for)*; *trauern (über/um Akk.)*; *sufrir*), гнів (*гніватися*; *to anger, to enrage*; *ärgern, sich ärgern, reizen*; *encolerizarse, enfurecerse, enojarse*), відраза (*ненавидіти, відвертати*; *to hate, to loathe; hassen; odiar, detestar, aborrecer*), презирство (*зневажати, нехтувати*; *to despise; verachten; despreciar, desdeñar*), страх (*боятися*; *to fear, to suffer (from)*; *fürchten, sich fürchten; temer*), сором (*соромитися*; *to shame; schämen (G.; wegen G.; vor D)*; *avergonzarse*), провина (*винуватити, звинувачувати*; *to accuse (of), to reproach (for), to confess (to)*; *beschuldigen (G)*; *culpar, inculpar, acusar, achacar; reprochar*). Кожна фундаментальна емоція визначається як феномен, який має три компоненти – неврологічний, виразний та суб'єктивне переживання. При взаємодії двох або більше фундаментальних емоцій утворюються стійкі комплекси, наприклад, тривожність (страх, горе, гнів, сором, провина, а, інколи, інтерес-збудження), депресія (горе, гнів, відраза, презирство, страх, вина, боязкість), любов (інтерес, радість, сексуальний потяг), ворожість (гнів, відраза, презирство).

Отже, в дослідженні дієслів, які були віднесені до виражаючих психоемоційний стан особи, з'ясовується, що серед них є не лише ті, які позначають “чисту” емоцію (наприклад, турбування: укр. *турбуватися*, англ. *to worry* ‘тривожитися’, ‘бентежитися’, нім. *sich beunruhigen, sich aufregen* ‘тривожитися’, ‘бентежитися’, ісп.

emocionarse, conntoverse; inquietarse, alterarse, alarmarse ‘тривожитися’, ‘бентежитися’; любов: укр. *кохати*, англ. *to love*, нім. *lieben*, ісп. *amar, querer*, страждання: укр. *страждати*, англ. *to suffer* ‘страждати’, нім. *leiden* ‘страждати’, ісп. *sufrir*, а й такі, які позначають або каузують той чи інший емоційний стан внаслідок побаченого, почутого, зробленого (наприклад, в укр. *зажелінати* ‘голосно кричати від якогось сильного відчуття від побаченого чи почутого’, *заціпеніти* ‘почати перебувати в стані різкого зниження життєвої діяльності внаслідок будь-яких внутрішніх переживань через щось почуте або побачене’). Також виявляється можливим виділити дієслова, які виражають комплекси емоцій (наприклад, одне із значень дієслова *збуджувати* ‘каузувати відчувати якісь почуття, сили, думки або каузувати перебувати у стані нервового піднесення, підвищеної активності, неспокою’). Було помічено, що інколи провідні одномовні словники не дають всіх можливих варіантів тлумачення, що пояснюється дуже швидким розвитком мови, утворенням нових значень.

Дієслова визначаються як ті, які виражають психоемоційний стан, за наступними критеріями. Наприклад, в українській мові дієслово *бентежити* – 1) викликати хвилювання, тривогу; хвилювати, тривожити: Ти знаєш, сестро, як блакитна нічка бентежить серце, думку порива (Л. Українка); 2) викликати стан замішання, зніяковілості в кого-небудь: Щось бентежило, муляло його в присутності Каті (М. Коцюбинський). Ключовими словами, які вказують на те, що дієслово *бентежити* є таким, що виражає психоемоційний стан, є його тлумачна характеристика: воно виражає емоції хвилювання, тривогу, замішання. Чи, наприклад, *бентежитися* – 1) хвилюватися, тривожитися: Душа в Копронідоса все-таки бентежилась і тривожилась (І. Нечуй-Левицький); 2) приходити в стан замішання, ніяковіти: Серед товаришів він завжди веселий, жартівливий, а це мовчить, бентежить. Ключові слова в даному випадку – стан замішання, емоція тривожність. В англійській мові дієслово *to unnerve I* ‘послабляти, лишати сили; лишати присутності духу, лишати мужності’ є таким, що виражає психоемоційний стан тому, що тлумачення його наступне: *to make someone feel slightly nervous, worried, or upset* ‘робити когось трохи знервованим, занепокоєним’: *The sudden changes unnerved Judy.* – Несподівані зміни послабили Джуді. Ключовими словами в даному випадку є слова *to feel* ‘відчувати’, *nervous* ‘знервований’, *worried* ‘занепокоєний’, *upset* ‘засмучений’. При виборі дієслівних лексем враховується той факт, що суб’єкт ситуації перебуває у певному психоемоційному стані, починає перебувати, продовжує перебувати, закінчує перебувати, перебуває у певному стані повторно або суб’єкт ситуації каузує різні психоемоційні стани об’єкту ситуації.

Класифікація дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах, відбувається з урахуванням існування запропонованих та вживаних класифікацій, у яких виділяються наступні семантичні типи: 1) посесивні; 2) локативні; 3) атрибутивні; 4) об’єктні; 5) інструментальні; 6) предикативні: а) дієслова, мотивована основа яких позначає процес; б) дієслова, мотивована основа яких позначає стан, відчуття, ставлення; в) дієслова мовлення, 7) темпоральні дієслова; 8) подійні [2, с. 39]. Семантичний зв’язок між такими типами, як локативні, посесивні, атрибутивні виявляється в установленні можливих підтипів: «інхоативність», «каузативність» тощо [2, с. 40]. Взагалі вчені (особливо це стосується німецьких лінгвістів В. Юнга, В. Фляйшера, І. Барца) виділяють такі видові типи дієслів: 1) інгресивні або інхоативні; 2) результативні; 3) дуративні; 4) каузативні або фактитивні тощо [4, с. 252–255; 5, с. 314]. При семантичній класифікації дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах, використовувалися спеціально розроблені формули тлумачення семантики дієслівних лексем, які допомогли класифікувати всі відібрані дієслова дослідження. У цьому дослідженні дієслівні лексеми української, англійської, іспанської та німецької мов класифікуються за наявністю певних ознак як каузативні,

есивні та інхоативні. Під есивними дієсловами (від. лат. *esse* (Infinitivi Praesens Activi) ‘бути’) у роботі розуміються дієслова із значенням перебування у якомусь стані, в даному випадку психоемоційному. Під інхоативними дієсловами (від. лат. *inchoativus* ‘той, що позначає початок (дії), починальний’) розуміються дієслова, які позначають початок перебування у певному стані. Під каузативними дієсловами (від. лат. *causa* ‘причина’) розуміються дієслова зі значенням спричинення, спонукання чогось. У даному випадку – спонукання якогось психоемоційного стану [2; 3; 4]. В свою чергу есивні дієслова даного дослідження були розподілені на власне есивні та квазіесивні, каузативні – на власне каузативні та квазікаузативні, інхоативні – на власне інхоативні дієслова. Класифікація відбувалася завдяки аналізу і тлумаченню дієслівних лексем. Використання в якості семантичної мови певного “формульного запису” не змінює підстав класифікацій. Різниця між тлумаченням у вигляді формули або у вигляді перифрази на природній мові полягає у ступені однозначності та експліцитності інформації [2, с. 34]. Формула тлумачення у своєму складі має суб’єкт ситуації (S ситуації) (для каузативів, есивів, інхоативів), об’єкт ситуації (O ситуації) (для каузативів). Під суб’єктом ситуації (S ситуації) розуміється особа або група осіб, яка надає оцінку (оцінює) дійсності, зазнає вплив від існуючої дійсності через вживання відповідної вербально вираженої оцінки. Об’єктом ситуації (в формулі тлумачення каузативних дієслівних лексем) є особа або група осіб, які зазнають якісь емоційні впливи з боку суб’єкта ситуації. До уваги бралися такі поняття, як “оцінюючий суб’єкт” та “суб’єкт як носій емоцій”. “Оцінюючий суб’єкт” – це людина, яка приписує цінності будь-кому, будь-чому. “Суб’єкт як носій емоцій” є одночасно і об’єктом оцінки [3, с. 17]. За взірць беруться наступні формули. Для тлумачення есивних дієслівних лексем: “S ситуації перебуває у стані ...”. Наприклад, в англійській мові дієслово *to abominate* ‘ненавидіти’, для якого була розроблена наступна формула “S ситуації перебуває у стані ненависті”. В німецькій мові – дієслово *dulden* ‘страждати’, ФТ: “S ситуації перебуває у стані страждання”. В іспанській та українській мовах існують еквівалентні дієслівні лексеми – *odiar, detestar, aborrecer* та *ненавидіти, страждати*, які також виявляється можливим розтлумачити за допомогою вищезазначеної формули.

Есивні дієслівні лексеми були розгруповані на власне есивні та квазіесивні. До власне есивних були віднесені такі, які позначають стан особи, який каузується якоюсь емоцією. Група власне есивні має підгрупи: інтраесивні та експозитивні. Як відомо із психологічних наукових доробків, одним із компонентом емоційного процесу є ступінь контролю емоції. Варто розрізнити два стани сильного емоційного збудження: афекти (страх, гнів, радість), при яких зберігається орієнтація та контроль, і крайні збудження (паніка, жак, гнів, екстаз, повний розпач тощо), коли особа втрачає контроль над ситуацією [1]. Отже власне есивні, інтраесивні – це такі дієслівні лексеми, які виражають внутрішній стан людини (стан, в якому перебуває особа), прихований від погляду інших людей. Особа перебуває у стані та приховує його від оточуючих, стан особи каузується якимось подіями, не виникає сам по собі, особа має контроль над ситуацією (контролює свій емоційний стан), наприклад, *бажати, пошкодувати*. Звідси маємо, що власне есивні, інтраесивні дієслова – дієслова, які виражають внутрішні, контрольовані, приховані емоційні стани людини. Власне есивні, експозитивні дієслова – дієслова, які виражають внутрішні неконтрольовані емоційні стани, які видні оточуючим або контрольовані стани, які відкриті для оточуючих (радість, щастя – суб’єкт бажає, щоб оточуючи розподілили його радість), наприклад, *баламутитися, банувати, бідити, бідувати, катуватися, кохати, хнюпитися (розм.)*. Отже, власне есивні, експозитивні дієслова – дієслова, які виражають внутрішні, контрольовані/неконтрольовані, неприховані емоційні стани людини. Проаналізуємо власне есивну дієслівну лексему *бентежитися*, ФТ: “S ситуації перебуває у стані хвилювання, тривоги”. Суб’єкт ситуації перебуває у такому емоційному стані, який є

неконтрольованим та є неприхованим від оточуючих. Отже, це власне есивне, експозитивне дієслово. Перекладацькими еквівалентами української дієслівної лексики *бентежитися* в англійській мові є дієслово *to worry* ‘тривожитися’, ‘бентежитися’, в німецькій мові – *sich beunruhigen, sich aufregen* ‘тривожитися’, ‘бентежитися’, в іспанській мові – *alarmarse, inquietarse*.

Також була виділена група квазіесивні дієслова (людина перебуває у певному емоційному стані внаслідок побаченого, почутого, зробленого тощо), які мають такі підгрупи: квазіесивні поведінки, квазіесивні говоріння, квазіесивні руху, квазіесивні сміху, квазіесивні плачу, квазіесивні зорового сприйняття. Квазіесивні поведінки, наприклад: *блязнювати, дружити, дрейфити, капризувати, кокошитися, причепуритися (причепурюватися), прогрішати, пустувати, рятуватися, святкувати, схибити, хвилюватися, цуратися, щадити*. Проаналізуємо дієслівну лексику *блязнювати*, яка має два лексико-семантичних варіанти. Перший варіант має таку формулу тлумачення: “S ситуації є блязнем, поводить як блязень” (власне есивне), а до другого варіанта формула: “S ситуації удає із себе дурника, шуткаря” (квазіесивне, поведінки). В англійській мові відповідний семантичний варіант представлено словосполученням: *to play the fool/clown, to clown around*, а в німецькій мові також: *den Hanswurst spielen*. В іспанській мові – словосполученнями: *hacer tonterías; hacer travesuras; hacer diabluras*.

Численною виявилася така семантична підгрупа, як квазіесивні говоріння, наприклад: *бідкуватися (=бідкатися), жалкуватися, каятися, кепкувати, пошуткувати, розхвалити (розхвалювати), самокритикуватися, спорити, схвалити, хникати (розм.), щebetати (перен.)*. Наприклад, один з двох лексико-семантичних варіантів дієслова *каятися* має таку формулу “S ситуації визнає свою провину, виявляє жаль з приводу своєї провини” (квазіесивне вимови). В англійській мові відповідний варіант представлений дієсловом *to confess* ‘каятися’ (*The prisoner confessed to his part of the crime. – Арештант зізнався у своїй причетності до злочину*), в німецькій мові це дієслово *gestehen* ‘зізнаватися в чомусь’ (*Ich muss gestehen, dass ich darüber anderer Meinung bin. Er hat alles gestanden. – Я мушу зізнатися, що я з цього приводу маю іншу точку зору. Він у всьому зізнався*) та словосполучення – *seine Fehler (offen) bekennen* ‘каятися в своїх помилках’. В іспанській мові це різні дієслова із своїми особливими відтінками значення: 1) *arrepentirse* ‘каятися, визнати провину’; *sentir* ‘жалкувати’ 2) *reconocer* ‘визнати провину’ (*Hay que reconocer mis faltas! – Я мушу зізнатися у своїх помилках*) 3) *confesar(se)* ‘каятися у гріхах’ (*Confieso! Я визнаю свою провину, виявляю жаль з приводу своєї провини. Confieso haberme olvidado de esto! – Я каюсь, забув про це!*).

Також було виявлено такі підгрупи, як квазіесивні поведінки-говоріння, наприклад: *злукавити (злукавнути)*, ФТ: “S ситуації виявляє хитрощі, приховуючи правду, говорить неправду”, *срамитися (заст.)*, ФТ: “S ситуації відчуває сором, соромить себе словами або діями”, а також квазіесивні зорового сприйняття, наприклад: *милуватися*, ФТ: “S ситуації дивиться на кого-небудь, що-небудь, відчуваючи приємність, насолоду”, квазіесивні сміху, наприклад: *реготати, сміятися*, ФТ: “S ситуації видає сміх, перебуваючи в стані веселощів, радості, нервового збудження”, та квазіесивні плачу, наприклад: *нити, плакати, ридати, скавчати, стенати* тощо. Наведемо формулу тлумачення для дієслова *стенати*, ФТ: “S ситуації жалібно стогне, плаче, кричить”. В англійській та німецькій мовах також були виділені вищезазначені підгрупи, наприклад: квазіесивні поведінки-говоріння, *to hiss* ‘освистувати’ (в німецькій мові: *auspfeifen*), ФТ: “S ситуації переривають мовця використовуючи шиплячі звуки та показують, що мовець їм не до вподоби”; есивні зорового сприйняття, наприклад: *to gape* ‘видивлятися’; (в німецькій мові: *gaffen*), ФТ: “S ситуації довго дивиться на кого-небудь, що-небудь з відкритим ротом через здивування або шок”; квазіесивні плачу, наприклад: *to cry* ‘плакати’ (в німецькій мові:

weinen), ФТ: “S ситуації плаче від суму чи болю”, *to grizzle* ‘хникати’ (в німецькій мові: *flennen, plärren*), ФТ: “S ситуації хникає, перебуваючи у неприємному для себе стані (про дитину)”, (а другий лексико-семантичний варіант цієї лексеми відноситься до іншої підгрупи – квазіесивне говоріння: *grizzle* ‘бурчати’ (в німецькій мові: *klagen, jammern*), ФТ: “S ситуації скаржитись драгівливим чином”). В іспанській мові, наприклад, дієслова *llorar, lamentar* ‘плакати, стенати’ – квазіесивні плачу.

Тлумачення інхоативних дієслівних лексем відбувається за наступною формулою: “S ситуації починає перебувати у стані... (починає відчувати...)”. Наприклад, в англійській мові дієслово *to pale* ‘бліднути’, ФТ: “S ситуації стає блідим, перебуваючи у стані шоку”, в німецькій мові дієслово *erblassen* ‘бліднути’, а в українській мові – *бліднути*.

Для опису семантики каузативних дієслівних лексем використовується така формула тлумачення: “S ситуації каузує O ситуації відчувати... (перебувати в стані...)”. Наприклад, в англійській мові дієслово *to aggravate* ‘злити’, ФТ: “S ситуації каузує O ситуації бути злим”. В німецькій мові є дієслово *ärgern* ‘злити’, яке має подібну формулу, в іспанській мові – *enfadar, excitar*, а в українській мові – це дієслово *злити*. Каузативні дієслова виявляється можливим розгрупувати на власне каузативні та квазікаузативні. Квазікаузативні можливо розподілити на квазікаузативні із додатковим семантичним компонентом ‘робити на вигляд’ та квазікаузативні із додатковим семантичним компонентом ‘вказівка на спосіб впливу’.

Проте під час дослідження виявляються такі дієслова, які виражають психоемоційний стан, проте, які важко віднести до есивних, інхоативних чи каузативних. Семантичні особливості цих дієслів можливо описати з семантичним розширенням, при якому з’являються додаткові компоненти в формулах тлумачення, наприклад, “S ситуації перебуває у якомусь емоційному стані тривалий час” (дуратив). Наприклад, в українській мові *посмішити 2*, ФТ: “S ситуації каузує O ситуації сміятися якийсь час” (каузатив-дуратив). Або, наприклад, *потужити*, ФТ: “S ситуації перебуває у стані туги якийсь час” (есив-дуратив) або “S ситуації припиняє відчувати якусь емоцію (припиняє перебувати у певному емоційному стані)” (фінитив). Наприклад, *роздружитися (розм.)*, ФТ: “S ситуації припиняє дружні стосунки з кимось” (інхоатив-фінитив); *угамовуватися (вгамовуватися), угамуватися (вгамуватися)*, ФТ: “S ситуації припиняє перебувати в стані тривоги, хвилювання/починає не перебувати” (інхоатив-фінитив). Або, наприклад, в англійській мові, “S ситуації перебуває у якомусь психоемоційному стані повторно, часто (за схожими обставинами)” (репетатив). Наприклад, значення *to restore 2* можна розтлумачити за допомогою такої формули “S ситуації каузує O ситуації мати почуття такі, як мали у минулому” (каузатив-репетатив). Проте виявлення та класифікація таких дієслівних лексем не є об’єктом даного дослідження та потребує більш детального аналізу у подальшому.

Отже, з метою виявлення семантичних особливостей дієслів, які виражають психоемоційний стан людини в українській, англійській, німецькій та іспанській мовах, були утворені формули тлумачення. Це надає можливість утворити семантичну класифікацію дієслів, які досліджуються. Порівняння та зіставлення отриманих результатів на різних етапах дослідження з подальшим виявленням універсальних та відмінних явищ складають методологічну основу даного дослідження.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена определению методологии сравнительно-сопоставительного исследования семантики глаголов, которые выражают психоэмоциональное состояние человека, в английском, немецком, испанском и украинском языках.

Ключевые слова: методология, семантика, глагол, сравнительно-сопоставительное исследование, есив, инхоатив, каузатив.

SUMMARY

The article deals with the definition of the methodology of the contrastive-comparative analysis which is conducted on the material of the verbs that denote the psychoemotional state of a person in the English, German, Spanish and Ukrainian languages.

Key words: methodology, semantics, verb, contrastive-comparative analysis, essive, inchoative, causative.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Изард, К. Эмоции человека [Текст] / К. Изард. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 440 с.
2. Калиушенко, В. Д. Типология отыменных глаголов [Текст] : монография / В. Д. Калиушенко. – Донецк, 1994. – 422 с.
3. Фомина, З. Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка [Текст] : Дисс. ... д-ра филол. наук / З. Е. Фомина. – М., 1997. – 399 с.
4. Юнг, В. Грамматика немецкого языка [Текст] / В. Юнг. – Спб. : Лань, 1996. – 544 с.
5. Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [Текст] / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 375 s.

Надійшла до редакції 13.10.2013 р.